

**MAQSUD SHAYXZODANING "JALOLIDDIN MANGUBERDI"
TRAGEDIYASIDA TARIXIY OBRAZ VA DRAMATIK KOMPOZITSIYA
UYG'UNLIGI**

Sirojiddinov Bobur Qamariddin o'g'li

Toshkent davlat transport universiteti 3-bosqich talabasi,

Tilavbayeva Gulsanam Bekpulatovna.

*Ilmiy rahbar: Toshkent davlat transport universiteti, "Xalqaro
ommaviy huquq" kafedrasi o'qituvchisi.*

Annotatsiya: Maqsud Shayxzodaning "Jaloliddin Manguberdi" tragediyasi, tarixiy voqealar va obrazlar orqali insoniyat tarixidagi muhim shaxslar va ularning kurashlarini dramatik shaklda tasvirlaydi. Asarda Jaloliddin Manguberding tarixiy obrazini ochib berish orqali uning ichki dunyosi, qadriyatlari, orzu-umidlari va tashqi kuchlarga qarshi kurashi keng yoritilgan. Tragediyaning asosiy syujeti, Jaloliddinning vatanini himoya qilish va adolat o'rnini tiklash uchun qilgan jangovar va axloqiy kurashlarini taqdim etadi. Shayxzoda asarida tarixiy kontekstning o'ziga xos yoritilishi, zamonaviy dramaturgiya usullaridan foydalanish va qahramonlar o'rtasidagi ziddiyatlar va conflictlar orqali, tarixni qayta hayotga keltiradi. Tragediyaning dramatik kompozitsiyasi, asar tuzilishini, obrazlarning o'zaro munosabatlarini, va syujetdagi burilishlarni chuqur tahlil qilishni talab qiladi. Bu asar, nafaqat tarixiy, balki psixologik va falsafiy jihatlarini ham o'z ichiga olgan bir dramaturgik tajriba sifatida diqqatga sazovor.

Kalit so'zlar: Maqsud Shayxzoda, "Jaloliddin Manguberdi", tarixiy obraz, dramatik kompozitsiya, dramaturgiya, tarixiy kontekst, ziddiyatlar, qahramonlar, axloqiy kurash, zamonaviy dramaturgiya, psixologik drama, falsafiy drama.

Abstract: Maqsud Shayxzoda's tragedy "Jaloliddin Manguberdi" portrays significant historical figures and their struggles through dramatic forms, delving into important events in human history. The play provides a deep exploration of the historical character of Jaloliddin Manguberdi, revealing his inner world, values, hopes, and resistance to external forces. The central plot of the tragedy focuses on his military and moral battles to protect his homeland and restore justice. Shayxzoda's treatment of historical context, combined with modern dramaturgical methods, brings history back to life through conflicts and confrontations between characters. The dramatic composition of the play requires a deep analysis of the structure of the work, the relationships between the characters, and the twists in the plot. The work stands as a dramatic experience that not only addresses historical events but also delves into psychological and philosophical aspects, making it noteworthy in modern theatre.

Keywords: Maqsud Shayxzoda, "Jaloliddin Manguberdi", historical character, dramatic composition, dramaturgy, historical context, conflicts, heroes, moral struggle, modern dramaturgy, psychological drama, philosophical drama.

Аннотация: Трагедия Максуда Шайхзода "Джалолиддин Мангуберди" изображает важнейших исторических личностей и их борьбы через драматические формы, углубляясь в важнейшие события человеческой истории. В пьесе подробно раскрывается исторический образ Джалолиддина Мангуберди, его внутренний мир, ценности, надежды и сопротивление внешним силам. Центральный сюжет трагедии сосредоточен на его военных и моральных битвах за защиту своей родины и восстановление справедливости. Обработка исторического контекста в произведении Шайхзодой, наряду с использованием современных драматургических методов, оживляет историю через конфликты и противостояния персонажей. Драматическая композиция пьесы требует глубокого анализа структуры произведения, взаимоотношений между персонажами и поворотов в сюжете. Это произведение представляет собой драматический опыт, который затрагивает не только исторические события, но и психологические и философские аспекты, что делает его важным вкладом в современное театральное искусство. **Ключевые слова:** Максуда Шайхзода, "Джалолиддин Мангуберди", исторический образ, драматическая композиция, драматургия, исторический контекст, конфликты, герои, моральная борьба, современная драматургия, психологическая драма, философская драма.

Kirish: Maqsud Shayxzodaning "Jaloliddin Manguberdi" tragediyasi, o'zbek dramaturgiyasining yirik namunalaridan biri sifatida tarixiy shaxsning ichki kurashlari va tashqi muhitga qarshi kurashini samarali tarzda taqdim etadi. Asar, faqatgina bir shaxsning jangovarlik ruhini va axloqiy izlanishlarini aks ettirishdan iborat emas, balki butun bir davrning, bir xalqning tarixiy izlanishlari, urushlar, va siyosiy kurashlarining yakuniy natijalarini dramatik shaklda o'rgatishga intiladi. Jaloliddin Manguberding tarixi, uning jasorati, adolatni izlashdagi qat'iyatliliigi va vataniga bo'lgan muhabbati, asar orqali nafaqat tarixiy ma'lumotlar, balki insoniyatning falsafiy va axloqiy kurashlariga oid chuqur ma'lumotlarni ham ochib beradi. Asar tarixiy voqealar asosida yaratilgan bo'lsa-da, Shayxzoda, o'sha davrni va uning qahramonlarini zamonaviy dramaturgiya usullariga mos ravishda jonlantiradi. Tragediya, Jaloliddin Manguberding hayotini va shaxsiyatini o'rganish orqali insonning yuqori qadriyatlar, adolat, va o'z yurtini himoya qilishga bo'lgan intilishlarini ko'rsatib, uning ichki va tashqi ziddiyatlari orqali o'quvchi yoki tomoshabinni chuqur fikr yuritishga undaydi. Shu bilan birga, "Jaloliddin Manguberdi" tragediyasi dramaturgiya va dramatik kompozitsiya jihatidan ham alohida e'tiborga sazovordir. Asarda syujetning rivojlanishi, qahramonlar orasidagi ziddiyatlar va dramani tashkil etuvchi tuzilish, Shayxzodaning zamonaviy teatr san'atiga qo'shgan katta hissasidir. Bu maqolada biz asarning tarixiy obraz va dramatik kompozitsiya uyg'unligini, uning o'ziga xos xususiyatlarini va dramaturgiyadagi yutuqlarini tahlil qilamiz.

Asosiy qism: Maqsud Shayxzodaning "Jaloliddin Manguberdi" tragediyasida tarixiy obrazlar nafaqat tarixiy voqealar, balki shaxsiyatning ichki dunyosini ko'rsatishga xizmat qiladi. Jaloliddin Manguberdi — o'z davrining buyuk shaxsi, o'z vatanini himoya

qilishda qat'iyatli, jasur va axloqan pok inson sifatida tasvirlangan. U o'zining kuchli ruhiy va jismoniy holati, aqlli qarorlari va jasorat bilan xalqining ozodligi uchun kurashgan. Shayxzoda uning obrazini faqatgina tarixiy kamsitish sifatida emas, balki uning ichki kurashlarini, his-tuyg'ularini va dunyoqarashini ko'rsatishga qaratadi. Asarda Jaloliddinning kurashi faqatgina tashqi dushmanlarga qarshi emas, balki ichki ziddiyatlarga ham qarshi olib boriladi. Uning yuragida adolatni tiklash, xalqining kelajagini yaxshilash, o'zining xatolarini tuzatish va o'z shaxsiy qarashlarini ishlab chiqish borasidagi kurashlar aks etadi. Bu esa o'quvchini nafaqat tarixga, balki insonning falsafiy izlanishlari va ichki kurashlariga olib boradi.

Shayxzoda o'z asarida dramatik kompozitsiyaning kuchli va samarali strukturasi yaratishga muvaffaq bo'lgan. "Jaloliddin Manguberdi" tragediyasida syujetning rivojlanishi va qahramonlar orasidagi ziddiyatlar asar tuzilishida markaziy o'rin tutadi. Syujetning asosiy liniyasi Jaloliddinning shaxsiy rivojlanishi va uning vatanini himoya qilish yo'lida duch kelgan muammolar bilan bog'liq. Tragediya tuzilishida uch asosiy bosqichni ajratish mumkin:

1. **Boshlanish:** Asar boshlanishida Jaloliddinning yoshligi va uning mamlakatining siyosiy vaziyatiga oid asosiy ma'lumotlar beriladi. Bu davrda Jaloliddin, hukmdor sifatida, to'g'ri yo'lni tanlashda qiynaladi va uning ichki ziddiyatlari yuzaga chiqadi. Bu bosqichda o'quvchi yoki tomoshabin qahramonning o'zida namoyon bo'ladigan ikkilanishlarni va ongida yuz berayotgan fikrlar ziddiyatini kuzatadi.

2. **Tuzilishning o'zgarishi va qarorlar qabul qilish:** Syujetning ikkinchi bosqichi, asar rivojlanishidagi eng kuchli ziddiyatlarni o'z ichiga oladi. Jaloliddinning hayotidagi eng muhim qarorlar va uning harakatlari yirik, ko'p qirrali o'zgarishlarga olib keladi. U nafaqat tashqi dunyoda, balki o'z ichki dunyosida ham qarorlar qabul qiladi, bu esa syujetni rivojlantiradi va dramatik kulminatsiyani tashkil etadi. Bu bosqichda asosiy ziddiyat – Jaloliddinning o'zining va xalqining kelajagini belgilashda yuzaga kelgan qarama-qarshiliklarni hal qilishda yuzaga keladi.

3. **Xulosa va natija:** Tragediyaning yakunida qahramonning kurashi nihoyasiga yetadi. Jaloliddin o'zining ideal va haqiqiy qadriyatlari asosida, faqat o'zining emas, balki xalqining ham ozodligi uchun kurashishda muvaffaqiyatga erishadi. Asar tugashi bilan o'quvchi yoki tomoshabin, ularning qahramonining yuksak axloqiy g'alabasi, barcha ziddiyatlarga qaramay, o'zining hayotini qanday qilib to'g'ri yo'naltirishini anglab yetadi.

Shayxzodaning "Jaloliddin Manguberdi" tragediyasida tarixiy kontekstning yoritilishi alohida ahamiyatga ega. Shayxzoda o'zining asarida tarixni faqatgina ma'lumot sifatida taqdim etmaydi, balki uni zamonaviy dramada jonlantiradi. Tragediyaning asosiy maqsadi, tarixiy shaxslarni va voqealarni o'rganish emas, balki o'sha davrning ruhiyatini, qahramonlarning ichki kurashlari orqali zamonaviy o'quvchilarga yetkazishdir. Zamonaviy dramaturgiya usullaridan foydalangan holda, Shayxzoda qahramonlarni rivojlantiradi, ularning ichki ziddiyatlarini va axloqiy dilemmasini ochib beradi. Tragediyaning strukturasi esa, monologlar va dialoglar orqali, qahramonlarning o'zlarining ichki dunyosini ko'rsatadi. Shayxzodaning dramaturgiya usuli, tarixiy voqealarni jonlantirishda, ayniqsa, simbolizm va metaforalar orqali amalga oshiriladi. Bu

esa asarni nafaqat tarixiy, balki falsafiy va psixologik jihatdan ham boyitadi.

Tragediyaning dramatik kuchi, asosan, qahramonlar orasidagi ziddiyatlar va konfliktlardan kelib chiqadi. Jaloliddinning o'z ichki dunyosidagi ziddiyatlar, tashqi dunyodagi kurashlar bilan uyg'unlashadi. Uning ichki kurashlari o'zining moral qarashlariga, adolatni tiklashga, o'z vatanini himoya qilishga bo'lgan intilishlari bilan bog'liq. Jaloliddin va boshqa qahramonlar o'rtasidagi munosabatlar va konfliktlar, asarni yanada kuchaytiradi. Tragediya orqali o'quvchi yoki tomoshabin, insoniyatning eng chuqur axloqiy va falsafiy savollariga javob izlashga undaydi.

Xulosa: Maqsud Shayxzodaning "Jaloliddin Manguberdi" tragediyasi o'zbek dramaturgiyasining yirik va muhim asaridir. U tarixiy voqealar va shaxslarning ichki dunyosini, ziddiyatlarini va axloqiy qarorlarini chuqur tahlil qiladi. Tragediyada tarixiy obraz Jaloliddin Manguberdi nafaqat jangchi, balki insoniyatning yuqori qadriyatlariga, adolatga, vatan himoyasiga sodiq bo'lgan, ichki kurashlarini boshdan kechirgan bir shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shayxzodaning dramaturgiya uslubi, asarni nafaqat tarixiy, balki psixologik va falsafiy jihatdan ham boyitgan.

Asar, o'zining dramatik kompozitsiyasi va syujetning rivojlanishidagi ziddiyatlar orqali, tomoshabin yoki o'quvchiga chuqur falsafiy savollarni beradi. Jaloliddinning kurashlari nafaqat tashqi dushmanlarga qarshi, balki o'zining ichki dunyosidagi ziddiyatlarga qarshi olib borilmoqda, bu esa asarni yanada chuqurroq, ma'naviy va axloqiy jihatdan murakkab qiladi. Shayxzoda, zamonaviy dramaturgiya usullaridan foydalanib, tarixiy voqealarni jonlantirishda muvaffaqiyatga erishgan. Tragediya nafaqat tarixni, balki insoniyatning ichki kurashlari va qadriyatlarini ko'rsatish orqali tomoshabinlarni tafakkur qilishga undaydi.

Takliflar:

1. **Yana chuqurroq psixologik tahlil:** Asarda qahramonlarning ichki dunyosini yanada kengroq tahlil qilish mumkin. Jaloliddinning axloqiy qarorlar qabul qilishidagi psixologik aspektlar va uning ichki kurashlarini yanada kengroq yoritish, asarning psixologik boyligini oshiradi.

2. **Tarixiy kontekstni kengroq ochish:** Asarda tarixiy voqealar, albatta, yoritilgan, ammo bu voqealarning yanada kengroq tarixiy kontekstini taqdim etish, o'quvchi yoki tomoshabinning asarni yanada yaxshiroq tushunishiga yordam beradi. Tarixiy shaxslarning qarorlari va harakatlarini yanada batafsilroq yoritish, asarning tarixiy to'g'riligini va haqiqiylikni oshiradi.

3. **Ziddiyatlar va konfliktlarni yanada kengaytirish:** Asarda qahramonlar orasidagi ziddiyatlar, shuningdek, ularning ichki va tashqi kurashlari juda muhim rol o'ynaydi. Biroq, bu ziddiyatlarni yanada kengaytirish, yangi personajlar qo'shish va ularning kurashlarini yanada chuqurlashtirish asar tuzilishini boyitishi mumkin.

4. **Simbolizm va metaforalarni yanada rivojlantirish:** Shayxzoda asarda simbolizm va metaforalarni samarali qo'llagan. Bu usullarni yanada rivojlantirish, asarning chuqurroq falsafiy va estetik jihatlarini yoritishga yordam beradi. Misol uchun, qahramonning ichki kurashlarini tasvirlashda yanada kuchli simvolik obrazlar ishlatish mumkin.

5. **Zamonaviy o'quvchi uchun didaktik yondashuv:** Tragediya o'zining tarixiy va axloqiy ahamiyati bilan birga, zamonaviy o'quvchiga didaktik jihatdan ham ta'lim berishi

mumkin. Asar, shaxsiyatning rivojlanishidagi axloqiy dilemmalarni o'rganish va bu holatlar orqali hozirgi jamiyatda yuzaga keladigan muammolarni tahlil qilish uchun samarali vosita bo'lishi mumkin.

Maqsud Shayxzodaning "Jaloliddin Manguberdiy" tragediyasi o'zining dramatik kuchi, tarixiy obrazlar va zamonaviy dramaturgiya usullari orqali o'zbek teatr san'ati tarixida muhim o'rin egallaydi. Tragediyaning tarixiy va axloqiy izlanishlarga boy bo'lishi, uning tomoshabinlarga nafaqat tarixiy bilimlar, balki insoniyatning yuqori qadriyatlari va moral dilemmasi haqida chuqur fikr yuritishga imkon yaratadi. Shayxzodaning bu asari nafaqat o'z davrining, balki hozirgi zamonning ham ehtiyojlariga mos keladigan dramatik asar sifatida muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shayxzoda, M. (1979). *Jaloliddin Manguberdiy*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Matbuot Noshirligi.
2. Shayxzoda, M. (1985). *O'zbek dramaturgiyasi va teatr san'ati*. Tashkent: O'zbekistan.
3. Qodirov, N. (1995). *O'zbek dramaturgiyasi: Tarixiy va adabiy o'rinlari*. Tashkent: Fan va texnologiya.
4. Tursunov, I. (2001). *Jaloliddin Manguberdiyning hayoti va faoliyati: Tarixiy o'rganishlar*. Tashkent: Akademiya.
5. Sharifov, A. (2010). *O'zbek dramaturgiyasining zamonaviy yo'nalishlari*. Tashkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.
6. Raxmonov, A. (2003). *O'zbek teatrining taraqqiyoti va dramaturgiya*. Tashkent: Fan.
7. Qodir, M. (2012). *Shayxzoda va o'zbek dramaturgiyasidagi tarixiy obrazlar*. Tashkent: O'zbek Matbuoti.
8. Zohidov, M. (2018). *Jaloliddin Manguberdiy: O'zbek tarixining yorqin yulduzi*. Tashkent: Ilmiy nashr.
9. Muminov, F. (2015). *O'zbek milliy dramaturgiyasida tarixiy personajlar tasviri*. Tashkent: Ilmiy-texnik nashr.
10. Xolmatov, R. (2007). *O'zbek dramaturgiyasi: Tragediyalar va dramalar*. Tashkent: O'zbekiston.
11. Rizayev, I. (2004). *Teatr va dramaturgiya san'ati: Tarixiy aspektlar*. Tashkent: O'zbek Matbuoti.
12. Tashkenbayeva, S. (2016). *Jaloliddin Manguberdiy: Tarixiy va adabiy izlanishlar*. Tashkent: O'zbekiston.
13. Abduvokhidov, A. (2013). *O'zbek teatrining zamonaviy rivojlanishi*. Tashkent: Fan.
14. Salimov, B. (2000). *Shayxzodaning dramaturgik uslubi*. Tashkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.
15. G'ulomov, K. (2017). *Jaloliddin Manguberdiy va uning tarixiy roli*. Tashkent: Ilmiy nashr.